

Drie meiden midden in de woestijn

‘Wij zijn drie losers in een land van losers,’ zegt Julia. Ze spuugt haar woorden uit en fronst haar wenkbrouwen. De uitdrukking op haar gezicht maakt dat niemand het in zijn hoofd haalt haar tegen te spreken. ‘Wij zijn het afvoerputje van de wereld,’ gaat ze verder, ‘en uit het afvoerputje van de wereld is nog nooit iets bijzonders voortgekomen.’

Ik kijk in die grote blauwe ogen waar ze zo trots op is, vooral sinds ze lenzen heeft. Vroeger had ze een afzichtelijke kunststof bril, met enorm dikke glazen, en ze loenste. Ze was verziend, keek scheel, maar had wel een glinstering in haar ogen. Ze heeft de last haar hele jeugd met zich meegedragen. Sinds ze haar bril heeft ingeruild voor twee piepkleine lensjes, lijkt het alsof ze de hele wereld wil laten boeten voor de vernederingen van destijds. Ze neemt wraak. Vaak kun je alleen maar boosheid en minachting in haar ogen ontdekken, of – erger nog – ze liegt, haar ogen blauw en transparant, vermomd in onschuld, bijvoorbeeld als ze tegen een van haar docenten praat, of tegen een jongen. Ik verafschuw die grote blauwe ogen van haar. De ogen van mijn beste vriendin vervullen me met een heimelijk, heftig, machteloos soort afschuw. En ik voel diezelfde weerzin tegen de manier waarop ze soms praat, opzettelijk grof en hard, alsof ze wil zeggen: ‘Ik ben nu vrij. Ik ben niet langer mijn ouders’ lieve kleine meid.’

Toch is ze mijn beste vriendin... Dat moet ik toegeven en zij zal dat beamen. Op school worden we als onafscheidelijk beschouwd; niemand kan zich voorstellen dat hij de een tegenkomt zonder de ander. We hebben vier jaar lang consequent naast elkaar in de banken gezeten en we bellen elkaar gemiddeld acht keer per dag. Als ik niet bij Julia ben, dan ben ik bij Rachel, mijn andere beste

vriendin. Ze zijn allebei geboren in wat vroeger de Sovjet-Unie heette. Julia komt uit Tasjkent in Oezbekistan. Ze vindt het heerlijk om die namen te noemen waar ik bij ben – Tasjkent, Samarkand – alsof de rijkdommen daar voor het oprapen liggen. Als er andere mensen uit Rusland bij zijn, benadrukt ze het feit dat haar vader van Duitse afkomst is en haar moeder van Roemeense; ik weet dat ze zich schaamt voor Oezbekistan. Alle andere mensen schijnen te denken dat daar het afvoerputje van de wereld is. Zelf heb ik geen duidelijke ideeën over hoe onze planeet in elkaar steekt.

Rachel komt uit Benderi, een klein stadje in de buurt van Chisinau, in Moldavië. Als zij de naam van haar geboortestad uitspreekt, legt ze de klemtoon op de tweede ‘e’ en de ‘r’ rolt vloeiend uit haar mond, zoals ze dat in Slavische talen doen. En ze blijft even hangen bij de ‘i’, met een warme glimlach op haar gezicht. Daar is een woord voor: heimwee.

Ik ben in Nice geboren, in Frankrijk, en dat is heel gewoon. Opmerkelijk zelfs. Daardoor lijkt het alsof ik een beetje anders ben dan alle anderen, en dat maakt me volgens sommigen interessant of zelfs aantrekkelijk. Ik hoef mijn mond maar open te doen of de mensen komen om me heen staan. Dat maakt het gemakkelijker om mensen te leren kennen. Maar het kan ook irritant zijn, vooral wanneer je koste wat het kost ‘iets in het Frans moet zeggen’.

Baudelaire, camembert, tristesse, enfant terrible, bourgeois, histoire, impromptu, joyeux, propre... maakt niet uit wat. Waar het hun om gaat, is hoe het klinkt. Vooral woorden met e, u, an, in, on (*boeuf, dans, dessin, savon, provence, prudent*), allemaal klanken die in hun taal niet voorkomen en die ze daarom zo boeiend en exotisch vinden. Het is dankzij hen dat ik ben gaan beseffen dat taal in de eerste plaats een soort muziek is, een verzameling klanken. Ik zeg dus zomaar wat tegen hen, want ik kan niet bedenken wat ik tegen mensen moet zeggen die geen woord verstaan van wat ik zeg. En ze vinden het geweldig. Daar word ik een beetje verdrietig van, want

ik houd echt van woorden. Woorden fascineren me. Ik respecteer woorden, ik probeer hun mysterieuze diepte te doorgronden en ze bedachtzaam te gebruiken in beide talen: mijn moedertaal, Frans, en de vreemde taal, Hebreeuws.

Maar het kan de anderen niets schelen, en ze blijven maar zeggen: ‘O, zeg eens iets in het Frans!’

We wonen in Beër Sjeva, een stad van 100.000 inwoners in de Negevwoestijn in Israël. Vanuit de lucht gezien lijkt het op de Amerikaanse stad Atlanta, maar dan zonder het CNN-gebouw en het Olympisch Stadion: grijze dobbelstenen die zijn neergesmeten in het grijze zand. Iedereen die denkt dat een woestijn altijd een uitgestrekte vlakte is met wit zand en hier en daar een lommerrijke oase, heeft te veel tekenfilms gezien. Het is voor die mensen fijn dat ze dat denken; ik benijd hen!

Sinds ik hier vijf jaar geleden ben komen wonen met mijn ouders en mijn zus, heb ik de woestijn altijd lelijk, angstaanjagend en nutteloos gevonden. Alleen de zon, die elke avond in een prachtige rode gloed verdwijnt, rechtvaardigt het feit dat er verder niets is. Ik heb twee Russische, eersteklas vriendinnen. Ze hebben blauwe ogen en kastanjebruin haar, maar ze lijken helemaal niet op elkaar. We worden bijna achttien of zijn net achttien geworden. Over twee maanden zitten we te blokken op het *bac*, onze eindexamens. Over hooguit zes maanden ruilen we onze spijkerbroek en ons T-shirt in voor een kaki broek en shirt.

Het leger voor ons alle drie. Meisjessoldaten. Julia, Rachel en ik. Op dit moment liggen we op het grasveld dat het midden vormt van de appartementsgebouwen waar we wonen en die als een hoefijzer om ons heen staan. De wijk heet een ‘woonwijk voor nieuwe immigranten’; er staan geen borden die ons verbieden op het gras te komen en je hoort hier ongeveer vijftien verschillende talen. We praten over gisteravond en nemen steeds weer de gebeurtenissen

door. Er was een feest bij Ilan thuis. Hij is een van de jongens die het dichtst in de buurt van normaal komt.

‘Hetzelfde liedje, het is altijd hetzelfde liedje!’ moppert Julia. ‘Cola, wodka, de jongens die dansen als dronken apen, gedepimeerde meisjes: je gaat zweten, je make-up loopt uit, je gaat naar het toilet om een nieuwe laag aan te brengen, maar voor wie? Voor wie eigenlijk?’

Rachel en ik nemen het wijze besluit om te zwijgen bij zo veel wanhoop. We zijn wel gewend aan het gejammer van Julia. Over een paar minuten staat ze op en hakt ons met één snedige opmerking in mootjes, ons en dit hele armzalige oord. Of ze snijdt een ander onderwerp aan: zichzelf bijvoorbeeld.

En ja hoor, het kon niet missen:

‘Hoe dan ook, zoals gewoonlijk keken ze allemaal naar mij, van het begin tot het einde van de avond. Ik vraag me af waarom. Ik heb niet zulke leuke kleren als jij, Val.’

Ik werp een snelle blik op Rachel, die geen enkele moeite doet een veelbetekenende glimlach te verbergen. Ze doet er zelfs nog een schepje bovenop:

‘Ja, ze lagen allemaal aan je voeten, verrukt, kwijnend, kwijlend... Het was te aandoenlijk voor woorden. Heb je een keuze kunnen maken?’

Een woedende blik van Julia.

Een gevoel van onrust bekruipt me.

Als het zo doorgaat, komt er ruzie, geschreeuw, beledigingen over en weer. En ik ben als de dood voor woede. Ik word eerst bleek, dan rood, en zodra mensen hun stem verheffen, ga ik trillen. Mijn ogen beginnen te prikken maar ik durf niets te zeggen. Ik voel me dom en overbodig. Snel, begin over een ander onderwerp. Het bac bijvoorbeeld.

‘Hebben jullie al naar je aantekeningen over *Misdaad en straf* gekeken?’

‘Ja,’ antwoordt Rachel, ‘maar ik heb een probleem. In Rusland gaat het over misdaad, maar in het Hebreeuws is dat vertaald als ‘zonde’. Dat is iets heel anders. Raskolnikov begaat een misdaad, punt uit.’ ‘Maar die misdaad was een zonde,’ breng ik daartegenin. ‘Dostojevski heeft dat vast en zeker zo gezien, want hij was heel gelovig.’

‘En wat vinden jullie van *De vreemdeling*?’ komt Julia tussenbeide. ‘Hebben jullie dat al uit?’

‘Moeiteloos. Ik heb het drie keer gelezen. Ik heb al mijn aantekeningen over Camus geleerd, over Algerije, het absurdisme, de doodstraf... En nu maar hopen dat er vragen over komen!’

‘Nogal logisch dat jij gek op hem bent: hij is Frans!’

‘Nou en? Dat heeft er niks mee te maken. Ben jij gek op Dostojevski alleen maar omdat hij Russisch is?’

‘Nee,’ zegt Julia.

‘Jawel,’ gaat Rachel tegen haar in.

‘Mag ik jouw aantekeningen over Camille even lenen?’ vraagt Julia terloops.

‘Probeer zijn naam nou eens één keer fatsoenlijk uit te spreken.

“Camille” is een meisjesnaam! Het is Camus. Ka-muuuu! Met een u! Maar, eh... wat die aantekeningen betreft... Het spijt me, maar dat heeft geen zin. Ik heb ze allemaal in het Frans geschreven.’

Door de manier waarop ze haar hoofd abrupt wegdraait, weet ik zeker dat ze mijn aarzeling doorziet. Maar er verschijnt een glimlachje rond haar lippen en ze steekt haar kin vooruit.

‘Hé meiden, kijk eens wie daar aankomt.’

We volgen haar blik. Ilana, alias Verfpot, komt onze kant op lopen. Naast jongens, leraren, eindexamenvakken en het leger, staat zij in onze top 5 van favoriete gespreksonderwerpen. We kunnen het urenlang over haar outfit hebben. Ze maakt met een zekere regelmaat twee fouten die in onze ogen onvergeeflijk zijn: ze draagt rode en roze kleren tegelijk, en haar lippenstift zit altijd en eeuwig

op haar tanden. We steken min of meer openlijk de draak met haar. Ik weet dat dat gemeen is, maar we hebben Ilana gewoon nodig: zij is het soort meisje bij wie echt iedereen positief afsteekt. Wie naast haar staat, voelt zich geweldig, knap en chic. Bovendien is zij zelf degene die altijd wil deelnemen aan onze gesprekken, ook al is ze daarvoor niet uitgenodigd. Ze is altijd op de hoogte van de laatste roddels en haar argwaan en achterdocht doen denken aan een nieuwsgierige oude vrijster die een vooroorlogs pension runt – niet dat ik ooit zo iemand ontmoet heb natuurlijk, maar de verbeelding is nu eenmaal een kenmerk van de menselijke soort. Die griet zou een uitstekende spion zijn.

‘Hoi! Hebben jullie het laatste nieuws al gehoord?’

‘Nee!’ roepen we in koor.

Dat klopt altijd. Niemand heeft ooit het laatste nieuws gehoord.

Behalve natuurlijk degene die het triomfantelijk aankondigt.

‘Oranje is dé kleur van deze zomer. Moet je voorstellen!’

‘Bah!’

‘Nee toch, zeker?’

‘Dat kan niet waar zijn!’

Om de een of andere reden hebben we op een goede dag besloten dat de kleur oranje beneden onze stand is. Alleen geschikt voor meiden die geen toekomst hebben. Ilana weet dat en ze schept er behagen in om ons clubje eens flink te stangen.

‘Vergeet niet,’ begin ik, ‘dat oranje voor mij toch niks uitmaakt.’

Want ik loop binnenkort in kaki, lang voordat jullie zo ver zijn.’

Er valt een eerbiedige stilte.

‘Oké, ik ga ervandoor,’ zeg ik en spring overeind. ‘Ik moet over een uur op mijn werk zijn.’

En ik loop met grote passen het grasveld af, in een poging eruit te zien als Faye Dunaway in *Bonnie and Clyde*. Ik kijk niet achterom, maar ik weet gewoon dat de meiden me nakijken. Als er iets is wat ik zeker weet, dan is het dat ze jaloers zijn op mijn benen. Dat is in elk

geval een goede reden om niet te wanhopen in dit leven.

Op school zijn de lessen om twee uur 's middags afgelopen. Er is geen lunchpauze – we hebben aan één stuk door les en zijn daarna de rest van de dag vrij om te studeren, te sporten of tv te kijken. Ik werk bij een drogist, een filiaal van een Canadese drogisterijketen, waar ik tewerkgesteld ben onder de gewichtige titel 'spiegel- en vulverantwoordelijke'. Dit komt erop neer dat ik de rijen langs moet en de producten zo neer moet zetten dat het lijkt alsof de schappen barstensvol staan, met alle soorten shampoo, deodorant en maandverband strak tegen elkaar aan. Het schijnt dat dit ervoor zorgt dat de klanten niets liever willen dan zo'n onberispelijke opstelling doorbreken, en dus spullen gaan kopen. Van tijd tot tijd word ik opgeroepen door de parfumaafdeling om cadeautjes in te pakken, en dan vermaak ik mezelf met het bedenken van de meest ingewikkelde inpaktechnieken met drie of vijf vouwen in het papier en met twee of vier teruggeslagen randen. Ik krijg betaald om alle tijd te nemen iets moois te creëren, terwijl iemand anders dat met één snelle beweging weer ongedaan zal maken.

Toen Rafi, de baas, me in dienst nam, gaf hij me een twintig minuten durende, gedetailleerde uiteenzetting van de filosofie van Superpharm: de klant is koning, zijn wens is een bevel, wij zijn slaven in zijn dienst, en als wij een zenuwinzinking nabij zijn omdat hij niet kan kiezen tussen waspoeder met of zonder ingebouwde wasverzachter (doodsbenauwd dat zijn echtgenote een scène zal maken als hij niet koopt wat zij hem had opgedragen), moeten we hem een beminnelijke glimlach schenken en zijn angsten wegnemen door hem door deze cruciale beslissing heen te loodsen.

Nadat hij me twee of drie voorbeelden had gegeven van situaties die ik heel goed tegen kon komen in mijn nieuwe en geweldige carrière met zo'n veelbelovende toekomst, gaf Rafi me het handvest voor werknemers van Superpharm, dat ons eraan herinnert dat we

gewillig door het stof zullen kruipen voor de klant. Ik kende het heel snel uit mijn hoofd, niet omdat ik zo fanatiek ben of slaafs, maar omdat het aan de muur hing in de toiletten en de garderobe, waar ik elke dag een bepaalde hoeveelheid tijd doorbracht. Een fragment:

Zeg niet: Dit is niet mijn afdeling; vraag het aan X bij de afdeling Z, maar: Volgt u mij maar, ik breng u naar iemand die deze afdeling goed kent.

Zeg niet: We hebben dit niet meer op voorraad, maar: Dat product was erg in trek en we verwachten elk moment een nieuwe levering. Als u mij uw naam en telefoonnummer geeft, zal ik u graag laten weten wanneer het product binnen is.

Zeg niet: Tot ziens, maar: Dank u wel voor uw klandizie. Ik hoop u snel terug te zien.

De andere zeven geboden hebben natuurlijk dezelfde strekking. In het begin moest ik af en toe mijn lachen inhouden als ik de verwarring zag op de gezichten van oude mensen uit Polen of Marokko, die sprakeloos werden bij zo veel vertoon van hoffelijkheid, maar daarna raakte ik eraan gewend. Ik schakelde over op de automatische piloot, en mocht ik ooit de diepgaande relationele aard van mijn werk uit het oog verliezen, dan was mijn horloge er om me daaraan te herinneren. Het laatste artikel van het handvest gaat namelijk zo:

Doe je horloge om je rechterpols, niet om je linker, zodat je elke keer dat je kijkt hoe laat het is, je herinnert dat je een bijzondere werknemer bent in een bijzondere organisatie, die bijzondere klanten bedient.

Als je het mij vraagt, kozen de geslepen directeuren van Superpharm niet zomaar het horloge als geheugensteuntje. Ze wisten waarschijnlijk dat op je horloge kijken de meest voorkomende handeling was van hun werknemers. In het handvest

staat niet of de organisatie horloges koopt voor de werknemers die geen horloge hebben.

Laat ik ook meteen duidelijk maken dat ik te weinig betaald krijg – een armzalig uurtarief waar ik na honderdtwintig uur werken per maand, met inhoudingen voor sociale zekerheid en voor mijn pensioen (hoewel ik moeite heb het nut van dit laatste in te zien), nauwelijks een rooie cent aan overhoud. Het is natuurlijk al heel wat om een bijzondere medewerker in een bijzondere organisatie te zijn; je moet daarnaast niet ook nog eens veel geld willen verdienen.

Als ik daarover doordenk, raak ik er steeds meer van overtuigd dat ik later maar vakbondslid moet worden. Of misschien wel een revolutionair. En zodra ik dat ben, zullen er twee nullen extra op alle salarisstrookjes verschijnen. Of nog beter, we schaffen de salarisstrookjes helemaal af. En geld zal niet langer dat gekke spul zijn waarvoor ik bereid ben de clown uit te hangen (met enig talent, zegt men) tussen de schappen waar het ruikt naar een mengsel van zeep, waspoeder en dure parfum. Zodra ik vakbondslid ben, zal niemand zich nog langer minderwaardig voelen alleen omdat hij arm is, en geen enkele organisatie zal meer worden gerund als een minidictatuur.

Ik ben aan het dromen.

Ik weet dat ik droom, maar dat is nu eenmaal mijn natuurlijke staat. Ik ben mezelf een keer helemaal te buiten gegaan (dat gebeurt soms) en toen heb ik zelfs geschreven: 'Ik weet niet zeker of ik leef, maar ik weet heel zeker dat ik droom.' (*Dromen: 1. een reeks gedachten, gevoelens en voorstellingen die iemand tijdens zijn slaap beleeft, alsof deze echt gebeuren. 2. mijmeren zonder te letten op wat rondom gebeurt. 3. zich in de andere wereld wanen om zo aan de realiteit te ontsnappen.*)

In mijn persoonlijke woordenboek zou ik hieraan toevoegen: eindeloze gesprekken met vriendinnen, hartstochtelijke bespiegelingen omtrent de toekomst, het formuleren van ideeën over het 'echte' leven dat daarbuiten op ons wacht. Dit gaat gepaard

met pijnlijke beslissingen: Wat gaan we na het leger doen? Een reis van zes maanden of een jaar naar Latijns-Amerika of Indië, zoals zo veel anderen doen, om ons hoofd leeg te maken? Of eerst studeren, en de *grand tour* daarna? Ja, maar wat als we een man leren kennen, de ideale man, tussen de schoolbanken? Moeten we de reis van ons leven dan maar gedag zeggen, die therapeutische vrijheid waarvan we dromen, ergens ver weg, op een continent waar niets herinneringen oproept aan de wereld die we kennen? En wat gaan we studeren? Internationale betrekkingen? Geschiedenis? Communicatiewetenschappen? Om wat te worden? Diplomaat? Journalist? Persvoorlichter? Wat voor leven gaan we leiden? De toekomst is in nevelen gehuld, zo onzeker, en we zouden zo graag willen dat de toekomst totaal, compleet anders wordt dan het leven dat we nu leiden! Konden we maar met een toverstokje zwaaien om de toekomst zo spannend en mooi te maken, dat de hele wereld jaloers wordt. Voor Rachel, Julia en mij lijkt het woord toekomst eigenaardig genoeg samen te vallen met het woord revanche. Ik denk over deze dingen na, terwijl ik naar Superpharm fiets. Ik denk aan mijn twee vriendinnen, die zo verschillend, maar ook zo belangrijk voor me zijn, allebei even belangrijk. Ik denk aan de vakantie in Eilat aan de Rode Zee, die ik echt verdiend heb en die we gepland hebben meteen na onze examens. Als mijn handen vanavond zwart zijn van het stof, dan is dat het teken dat ik weer genoeg geld heb voor een afbetaling, geld voor een halve nacht in de jeugdherberg. Voor de andere helft moet ik tot morgen wachten. Ik denk aan onze taak in het leger, die lijkt op een lang zijspoor van ons leven, waarvan we de inhoud helemaal niet kennen. Ik denk eraan hoeveel moeite het mij kost om zo te blijven denken – de hele tijd. Ik heb het er maar druk mee, met die grote draaikolk die nooit stopt, altijd maar aan morgen denken – om maar niet aan Jean-David te hoeven denken, die een week geleden in Jeruzalem is gaan wonen en nog steeds niets van zich heeft laten horen.

En dan nu het bac

‘Valeriiiiiiiiie!’

Zes keer per week blèrt Julia mijn naam als ze onder mijn raam doorloopt op weg naar school.

‘Ik ben zo beneden!’

Dat is niet helemaal waar. ‘Zo’ duurt minstens vijf minuten. Mijn bed ligt bezaaid met de halve inhoud van mijn kledingkast en ik ben nog steeds niet aangekleed. Wat moet ik aan? Ik kan niet kiezen. Groen misschien? Iemand heeft me ooit verteld dat groen geluk brengt. Maar ik heb alleen een groen jasje en dat is verkreukeld. Wat had Julia ook al weer aan? Ik heb haar amper gezien. Een spijkerbroek met een blauw T-shirt, geloof ik, of was het een witte broek met een roze T-shirt? Ik loop heen en weer, friemel nerveus aan allerlei kleren zonder ze echt te bekijken.

Besluiteloosheid.

Paniek.

Vandaag de eerste bac-examens: vanmorgen geschiedenis, vanmiddag Bijbelwetenschap. Eerlijk gezegd denk ik op dit moment niet eens aan die examens.

Ik weet gewoon niet wat ik aan moet trekken.

Ik gris snel met mijn ene hand een witte rok van de hanger, terwijl ik met mijn andere hand het onderste shirt – een zwart T-shirt – uit een stapel trek, waardoor de hele stapel omvalt. Zwart en wit. Twee uitersten. Alles of niets. ‘Wees de beste of de slechtste, maar nooit gewoon gemiddeld,’ heeft Gidi ooit tegen ons gezegd. Hij is onze leraar geschiedenis en de helft van alle meisjes op school is verliefd op hem of is dat geweest (de andere helft heeft besloten om niet over deze aangelegenheid na te denken, maar echte liefdesaffaires te hebben). Zwart en wit dan maar. Behalve dat ik hiermee een

bepaalde filosofie tot uitdrukking breng, zijn het ook twee kleuren waarvan onomstotelijk vaststaat dat ze niet vloeken.

De schelle klank van de deurbel snijdt door mijn trommelvliezen. Julia wordt ongeduldig en ik kan haar geen ongelijk geven: het is al kwart voor acht. Ik schiet langs mijn moeder, die bezorgd naar me kijkt.

‘Je hebt nog niets gegeten.’

‘Maak je geen zorgen. Ik heb nog een heleboel mueslirepen in mijn tas.’

‘Kom je thuis voor de lunch? Dan maak ik...’

Opnieuw gaat de deurbel, dreigender dit keer.

‘Nee, we eten bij Rachel, haar ouders zijn niet thuis.’

Ze is teleurgesteld. Gekwetst zelfs. Als ik nu wegga en haar zo van streek achterlaat, zak ik straks natuurlijk voor de hele rimram.

Dus zeg ik gauw: ‘Maak maar iets lekkers voor vanavond. Dan ben ik er weer.’

Onmiddellijk verschijnt er een glimlach op haar gezicht en ze zegt: ‘Toi toi toi.’ Daarna fluistert ze in mijn oor: ‘Ik weet dat je hoe dan ook slaagt. Het is voor jou niet meer dan een formaliteit.’

Ik moet toch eens opzoeken waarom mensen ‘toi toi’ zeggen om je succes te wensen. Er zal wel een bepaalde logica achter zitten, maar die zie ik op dit moment niet. Ik zou ook wel willen begrijpen waarom mijn moeder zo veel vertrouwen in mij heeft, terwijl ik voortdurend aan mezelf twijfel. Maar het antwoord daarop zal ik zeker niet in een naslagwerk kunnen vinden.

Julia zit op het muurtje en trommelt een snel ritme met haar stevige, lange nagels.

‘Dat duurde een eeuwigheid! Heb je soms het hele idee van het bac overboord gegooid en besloten een carrière te beginnen als kassière bij Superpharm?’

‘Nee. Ik wist niet wat ik aan moest trekken.’

‘Nou, je hebt blijkbaar iets gevonden! En trouwens, die rok is lang

niet slecht. Hoe dan ook, wat maakt het uit? Mag ik je er misschien op wijzen dat we vandaag schriftelijke examens hebben en geen m'ondelinge?’

‘Dat weet ik. Maar ik wilde me goed voelen – er zelfs leuk uitzien. Gewoon omdat ik dat wil. Voor mezelf.’

‘Hmm.’

Dat betekent dat het haar niet interesseert.

‘En, hoe voel je je dan nu?’

‘Raar.’

‘En verder?’

‘Vreemd. Leeg. Alsof ik er niet ben. Je weet wel...’

‘Nee,’ antwoordt Julia, ‘ik weet het niet.’

‘Hoe dan ook, dit is gewoon een examen net als alle andere. Ze verwachten tenslotte niet van ons dat we opeens meer weten dan in de rest van het jaar. Maar tegelijkertijd maakt iedereen er zo’n heisa over. Al sinds het eerste jaar op school worden we om onze oren geslagen met het bac: “Je begint nu al naar je bac toe te werken,” zei onze lerares Engels altijd. “Je zult zien dat je bij het bac...” zeiden alle anderen. Ik dacht echt dat het een zaak van leven of dood was. Dat iedereen die het bac overleefde bovenmenselijk was. Het voelt vandaag alsof ik het niet ben die met jou naar school gaat. Het is net alsof ik mezelf dingen zie doen, zonder er zelf bij betrokken te zijn.’

‘Dat komt natuurlijk gewoon doordat je aan Jean-David loopt te denken.’

Fijn dat Julia zo goed begrijpt wanneer ze beter haar mond kan houden. Hiermee vergeleken had een rechtse directe op mijn kaak aangevoeld als een tedere liefkozing.

We lopen het schoolplein op. Rachel is er al. Ze komt naar ons toe, haar ogen glimmen en ze is een beetje kortademig. Daaraan kun je merken dat ze nerveus of overstuur is. Ze weigert altijd haar emoties in woorden uit te drukken. Toen Liron, haar eerste vriend, voor het eerst tegen haar zei dat hij van haar hield, antwoordde ze: ‘Dat is niet

erg. Het gaat wel over.' Hij heeft zijn liefdesverklaring nooit meer herhaald en ze zijn kort daarna uit elkaar gegaan. Eigenlijk had hij haar moeten kunnen begrijpen, want hij is zelf ook tamelijk vreemd. 'Het is een ramp,' zegt Rachel tegen ons. 'Er zijn zes lokalen voor de examens en ze zijn alfabetisch ingedeeld.'

Haar achternaam begint met een B, die van Julia met een K en de mijne met een Z. Wij beslaan met z'n drieën het hele alfabet. Op sommige momenten denk ik weleens dat we de wereld in zijn hele diversiteit vertegenwoordigen.

De bel gaat. We kussen elkaar om mekaar succes te wensen en iedereen kijkt naar ons. Dat is heel Frans, om vrienden te kussen. Julia is dol op die gewoonte, vooral sinds ze te vaak een oude film met Sophie Marceau heeft gezien en zich stiekem met haar identificeert.

De hordes studenten drommen richting de examenruimtes. Sommige studenten lopen nog te studeren, ze checken jaartallen en vragen de studjes om tips. En die studjes – het zijn meestal meisjes – kijken ontredderd en beginnen met een schrille, haperende stem te gillen: 'Ik ben alles vergeten! Ik ben alles vergeten!' Anderen lopen er emotieloos bij. Stellen omhelzen elkaar, alsof ze boven alles staan, alsof het feit dat ze hun liefde aan iedereen tonen, op zichzelf al een toegangsbewijs voor de volwassenheid is. In het Hebreeuws – en ik geloof ook in het Duits – wordt het bac 'volwassenheid' genoemd.

Het geschiedenisexamen (dat drie keer telt) heeft twee onderdelen:

1. Geschiedenis van de Holocaust (telt één keer);
2. Algemene geschiedenis (telt twee keer).

Zo zit dat. De Holocaust is een apart onderdeel. Het is een geschiedenisonderwerp dat bij het examen geschiedenis hoort, maar er toch buiten staat. Een verplicht onderdeel, dat haast een vak op zich is. Het is geen onderwerp dat misschien toevallig in het examen

zit, zoals de Dreyfus-affaire, de napoleontische tijd in Europa, de gouden eeuw van de Spaanse Joden of de kruistochten. Er is geen enkele Israëli die het bac kan doen zonder vragen te krijgen over de Holocaust. Zes miljoen doden, leg uit wanneer, wie, waar, hoe, waarom. Behandel de statistieken, de data, de namen van de beulen. Leer passages van *Mein Kampf* uit je hoofd en de slogans uit de nazipropaganda. Zorg dat je de lijst met kampen kent en de volgorde waarin ze werden gebouwd; leg het verschil uit tussen werkkampen en vernietigingskampen. Zorg dat je alles weet van het leven en de cultuur in de getto's – de scholen, theaterproducties, opera's. Let op de ingewikkelde spelling van de woorden *Einsatzgruppen* en *Obersturmbahnführer*. Vergeet de selectieprocedure niet, de mensen aan de rechterkant die meteen vergast werden en de mensen aan de linkerkant die nog een beetje bleven leven om langzaam dood te gaan. Leer de Neurenberger rassenwetten nauwkeurig uit je hoofd; daar begint de vernietiging. Mensen worden geselecteerd, apart gezet, nagewezen – daardoor worden ze al een beetje vermoord. *Die Endlösung*, de Wannsee-conferentie, lees zo veel mogelijk over deze onderwerpen, maak aantekeningen, samenvattingen. Het is zo'n omvangrijk verhaal, dat uit zo veel hoofdstukken bestaat en elk hoofdstuk kun je weer in hoofdstukken opdelen. Er zijn duizenden boeken over geschreven, over de uitroeiing van de Europese Joden: Duitsland, Frankrijk, Nederland, België, Polen, Rusland, Tsjecho-Slowakije en Joegoslavië (zoals die landen toen heetten), Griekenland, Hongarije, Italië; o God, wat is Europa groot! Dus het examen over de Holocaust is het begin van de vijf examendagen, en het is de eerste stap op weg naar de 'volwassenheid'.

Ik ga zitten en zet een flesje water voor me op tafel, net als iedereen. Het is verbazingwekkend hoeveel je kunt drinken tijdens een examen. De examens worden bijna uitgedeeld en het rumoer neemt langzaam af. Nu communiceren we alleen nog met gebaren: Alon

en Miki blazen hun wangen op en rollen met hun ogen om te laten zien dat het geen makkie gaat worden; Tal en Rafi trekken gekke gezichten, wat de spanning een beetje doorbreekt. De jongens lijken onrustiger dan de meiden; sommigen van hen hebben weddenschappen afgesloten over welke vragen we krijgen. Het is twee minuten voor acht. De conrector komt binnen met een grote bruine envelop, die ze op armlengte van zich af houdt. Ze draait hem alle kanten op om te laten zien dat hij helemaal verzegeld is; dan haalt ze de papieren eruit alsof het de waardevolste documenten zijn die ze de afgelopen jaren in haar handen heeft gehad.

Een of andere sukkel die wiskunde studeert, Avi, leest met een hese stem het examenreglement voor, dat we de komende dagen tot vervelens toe zullen moeten aanhoren, net zo lang tot we het kunnen dromen.

‘Het examen begint precies om acht uur en zal precies om tien uur eindigen. We zullen dan jullie werk ophalen en het examen voor algemene geschiedenis uitdelen. Dat examen zal drie uur duren. Het is ten strengste verboden om een rekenmachine te gebruiken...’

Achternaam, voornaam:

Studentnummer:

Geboortedatum:

‘... en dit geldt ook voor elk soort naslagwerk...’

School:

Datum:

Examen:

Cijfer:

‘Als je het toilet wilt gebruiken, moet er een begeleider mee. Er mag slechts één leerling tegelijk de examenruimte verlaten. Je mag het lokaal niet langer dan vijf minuten verlaten...’